

Azərbaycanda erkən evlilik məsələsi mövcud olsa da, bu, bir çox ölkələrlə müqayisədə cüzi xarakter daşıyır. Ümumiyyətlə, postsovet məkanında bu məsələ təqribən Şərqi Avropa ölkələrinin səviyyəsi ilə üst-üstə düşür. Erkən evlilik səviyyəsi, MDB və Mərkəzi-Şərqi Avropa ölkələrində (MŞA) 1% təşkil edir. Çünki vaxtilə postsovet və postsosialist ölkələrində yayılan sosializm ideologiyası erkən evliliyi feodalizm qalıqı kimi təqib etmiş və ona qarşı mübarizə aparmış, modernləşmə istiqamətində bir çox irəliləyişlər əldə etmişdir. Azərbaycan bir postsovet ölkəsi kimi, modernləşmə və gender bərabərliyi istiqamətində xeyli irəliləsə də, əyalətlərin bəzi konservativ ailələrində qalan feodal stereotiplərdən tamamilə qurtula bilməmişdir. SSRİ-nin süqutu, bu stereotiplərin fəallaşmasına müəyyən qədər şərait yaratmışdır.

Statistik araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycanda nikaha daxil olanların orta yaş həddi qızlar arasında 23-24, oğlanlar arasında isə 27-28-dir. Birinci nikaha daxil olanların orta yaş həddi qızlar arasında 22-23, oğlanlar arasında isə 26-27-dir. 1989-2015-ci illər arasında müşahidə olunan dinamika göstərir ki, nikaha daxil olmaq üçün orta yaş həddi həm oğlanlar, həm də qızlar arasında tədricən artır (təqribən 2 yaş). Bu dinamikanın artan xətt üzrə irəliləməsi, perspektivdə əhalinin təbii artım problemlərinin yaranmasına səbəb ola bilər.

Rauf Məmmədov yazır: "Evlilik yaşının qızlar üçün 18 yaşadək olması nə qədər zərərlidirsə, onun 24-25 yaşın üzərinə çıxması dinamika da təhlükəlidir. Çünki tibbi araşdırmalar sübut edir ki, qadınların ana olmaq riski də tədricən cavanlaşır. Artıq 35 yaşdan sonra qadınların hamiləlik dövrü və uşaq dünyaya gətirmək riskləri artır.

Azərbaycanda evlilik yaşının gecikməsi, cəmiyyətdə gender bərabərliyi səviyyəsinin artması ilə bağlıdır. Qadınların əməyinə sosial tələbat səviyyəsinin yüksəlməsi, onların əməkədən daha çox, karyera əldə etməsinə şərait yaradır. Yaxud ailə quran müasir gənclər arasında uşaq dünyaya gətirməyi bir müddət təxirə salmaq

kən evliliklərin qeydiyyatı aparılır və mütəmadi olaraq, nəzarətdə saxlanılır və belə nikahın qeydə alındığı ailələrə daha çox xüsusi şərtlər daxilində dəstək göstərilir. O bildirir ki, "2012-ci ilə qədər Azərbaycanda 2.500-3.000 civarında erkən nikah faktı olub. Bunun nəticəsində, 3.500-4.000 uşaq doğulub. 2012-ci ildən 2017-ci ilədək Azərbaycanda erkən nikahların sayı 400-500 civarına çatıb. Erkən nikahda doğulan uşaqların sayı isə, 40% azalaraq, 2 minə çatıb." Son 16 ildə Azərbaycanda, əsasən, 15-17 yaş arasında 50.976 erkən evlilik olmuşdur. Diaqramdan göründüyü kimi, 15-17 yaş həddində olan erkən evlilik halları 1995-1996-cı illərdə sürətlə 2000-dən 3000-ə yüksəlmiş və sonra 2000-ci ilədək azalan xətt üzrə davam etmişdir. Lakin 2001-ci ildən yenidən yüksələn xətt üzrə inkişaf edərək, 3500-ə çatmışdır. 2003-cü ildə 56.091 qadın rəsmən evli olub, onlardan 2.556 (4.6%) 18 yaşdan aşağı idi. 2005-ci ildə bu rəqəmlər, müvafiq olaraq, 71.643 və 4.016 (5.6%), 2009-cu ildə isə, 78.072 və müvafiq olaraq 5.380 (6.9%) olmuşdur. Konkret statistik rəqəmlər aşağıdakı kimidir.

Azərbaycanda son 16 ildə 50.976 erkən evlilikdən 21,5 minə yaxın uşaq doğulub. Altı ildə (2010-2015) 15-17 yaşlı analar tə-

yaşı nə qədər çoxdursa, qadınların ailədə səlahiyyətləri bir o qədər azdır.

Tovuz, Gəncə, Ağstafa və Qazax erkən evliliklərin ən az qeydə alındığı bölgələrdir. Lakin Quba, Bakı-Abşeron və Lənkəran bölgələrində erkən evliliyə pozitiv münasibət bəsləyənlər çoxluq təşkil edirlər. Əhali arasında erkən evliliyə pozitiv münasibət daha çox üstünlük təşkil edir (55% - 59%).

R.Məmmədov yazır: "Əhali arasında erkən evliliyə pozitiv münasibət bəsləyənlərin sayı neqativ münasibət bəsləyənlərin sayından təqribən üç dəfə, neytral münasibət bəsləyənlərin sayından isə, təqribən iki dəfə çoxdur. Bu tendensiya, əhali arasında erkən evliliyə meyilin, potensial olaraq, yüksək olduğunu göstərir. Əgər bunun qarşısı qanunlarla alınmasa və bu sahədə boşluq yaransa, erkən evlilik səviyyəsi sürətlə artar. Çünki yalnız 5 nəfərdən 1-i erkən evliliyə neqativ münasibət bəsləyir. Lakin erkən evliliyə münasibət səviyyəsi bölgələrə görə dəyişir. Araşdırılan bölgələr arasında erkən evliliyə ən çox neqativ münasibət Ağstafada (67%), ən az isə, Quba (13%) və Bakı-Abşeron bölgələrində (14%) müşahidə olunur.

Qızlarını erkən evliliyə vadar edən valideynlərin motivasiyalarının bir qismi öz qərarlarını ailənin

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KİVD F

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığın artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

Azərbaycanda erkən evliliyin müasir vəziyyəti

bağlı müəyyən təsəvvürlər formalaşmışdır. Bu, individualizm dəyərlərinin tədricən cəmiyyətdə özünə yer tapması ilə bağlıdır. Bəzi müasir ailələr uşaqların, özlərinin xəsisə heyətlərini yaşamaqlarına maneçilik törədəcəyini əsas götürərək, valideyn olmaq məsuliyyətini bir müddət təxirə salır, yaxud onu nəvə və babaların məsuliyyətinə həvalə edirlər. Bu tendensiya, bu gün olmasa da, gələcəkdə cəmiyyət üçün təbii artım problemlərinin yaranmasına şərait yarada bilər. Buna görə də, evlilik yaşının artmasına səbəb olan tendensiyaların indidən qarşısının alınması istiqamətində fikirləşmək lazımdır. Xüsusilə, gənc ailələrin sosial evlərdə mənzil almaları şərtlərini asanlaşdırmaq və onların əməyindən daha səmərəli şəkildə faydalanmaq, cəmiyyəti gəncləşdirmək məqsəduyğundur."

Azərbaycanda erkən evlilik və digər gender problemləri AQUPDK, ölkədə fəaaliyyət göstərən QHT-lər, AMEA-nın Fəlsəfə İnstitutu, beynəlxalq təşkilatlar (UNICEF) və digər qurumlar tərəfindən araşdırılır. AQUPDK-nin əməkdaşı Elgün Səfərov bildirir ki, yerli icra hakimiyyəti orqanlarının məişət zorakılığı ilə əlaqəli monitorinq komissiyaları tərəfindən er-

rəfindən doğulan uşaqların statistikasına görə belədir: 2010-4103; 2011-4392; 2012-3236; 2013-2855; 2014-3296; 2015-2895.

R.Məmmədovun göstərdiyi kimi, 1999-cu ildən erkən evliliyin sayı 2012-ci ilədək artan dinamika üzrə inkişaf etmişdir. 2012-ci ildən bu dinamika kəskin şəkildə aşağı düşmüşdür. Bunu, hüquq-mühafizə orqanlarının bölgələrdə qanun çərçivəsində apardığı cəza tədbirləri ilə də əlaqələndirmək olar. Azərbaycanda 2012-ci ildən başlayaraq, bununla bağlı hüquq-mühafizə orqanları ciddi tədbirlər görmüşlər. 2015-ci ildə erkən evlilik hallarına görə, 52 cinayət işi açılmışdır. Bu cür tədbirlərin həyata keçirilməsi öz səmərəsini verir. Lakin, bununla yanaşı, AQUPDK və yerli dövlət layihələri çərçivəsində maarifçilik tədbirləri də həyata keçirilir.

Azərbaycanda erkən evlilik hallarının araşdırılması göstərir ki, bu evliliklərdə qızların orta yaşı 16,1, ərllərinin orta yaşı isə 24,4 (ərin yaşı 16 ilə 32 arasında) təşkil edir. Deməli, erkən evliliyə daxil olanların orta yaş fərqi 8,3 ildir. Bu evliliklərdə ər-arvad arasındakı yaş fərqi 9 ildən çox olanlar 34%, 5 ildən çox olmayanlar isə, 18% təşkil edir. Ərllərin

iqtisadi vəziyyəti (7%), qızın öz seçimi (19%), adət-ənənələr (29%), qızının xoş gələcəyini istəməsi ilə (45%) bağlıdır.

Qızını erkən evliliyə vadar edən valideynlərin 45%-i, bunu, qızının xoş gələcəyini istəməsi ilə bağlayır. Lakin bu motivasiyanın heç bir məntiqi əsası yoxdur. Qızların tez ərə getməsi, onların xoş gələcəyini təmin etmir. Əgər onlar, qızlarını tez ana olmaqla xoşbəxt olacaqlarını düşünlərsə, yanılırlar. Çünki bu evlilik qızların fiziki, psixoloji və gələcək taleyi üçün böyük təhlükəli fikirlər yaradır."

Erkən evliliyə məcbur edilən qızların 23%-i öz istəkləri ilə evləndiklərini bildirlər. Qalan 77%-nin öz razılıqları olmadan erkən evliliyə cəlb olunduqları məlum olur. Deməli, valideynlər, xüsusilə, atalar qızları erkən evliliyə vadar edirlər (53,5%).

Qərar qəbul etmə prosesində atalara (53,5%) nisbətən, anaların az iştirak etmələri (7%) patriarxal ənənələrin güclü olduğunu göstərir. Araşdırmalar göstərir ki, qadınların qərarvermə prosesində rolu yaşının artması ilə artır. Yəni qadınlar ailədə 40-45 yaşından sonra kişilərlə bərabər qərarvermə imkanlarına malik olurlar. Adətən, bu yaşda olan qadınların övladları ev-

lilik yaşında olur (diaqram 2.13).

Ancaq anaların erkən evlilik məsələsində qərarvermə səviyyəsi (7%) ataların qərarvermə səviyyəsinə (53,5%) bir neçə dəfə aşağıdır. Erkən evlilik məsələsində qərar verməyə iştirak edən valideynlərin təhsil səviyyəsinə diqqət yetirəndə, görürük ki, onlar arasında ali təhsilli ata (20%) və analar (6,7%) azlıq təşkil edirlər. Bu valideynlərin əksəriyyəti natamam orta və ibtidai təhsil səviyyəsində olan insanlardır. Maraqlıdır ki, onlar arasında ali təhsilli insanlar da vardır."

Qızların 19%-i öz istəkləri ilə erkən ərə getdiklərini bildirlər

Azyaşlı qızların könüllü surətdə ərə getmək istədiyini iddia etmək yanlışdır. Çünki bu evlilik onların fitrətinə ziddir. Ancaq araşdırmalar göstərir ki, bəzən bu cür evliliklərin əksəriyyəti qızların qaçırılması ilə nəticələnir. Qaçırılan qızların 13%-i öz razılıqları, 6%-i isə razılıqları olmadan baş tutur. Qaçırılan qızların 13%-nin öz razılıqları ilə erkən ərə getmələri, əslində, onların məcburiyyət qarşısında qaldıqlarını göstərir. Bütün dünyada olduğu kimi,

Azərbaycanda da erkən evlilik halları yoxsul və təhsil səviyyəsi aşağı olan insanlar arasında daha geniş yayılır. Respondentlərin 7%-i erkən evliliyi ailənin iqtisadi durumunun çətinliyi ilə əlaqələndirirlər. AQUPDK-nin məlumatına görə, erkən evlənen qızların valideynlərinin sosial tərkibi araşdırılarkən, məlum olub ki, bu qızların 31,9%-nin atası kənd təsərrüfatı işçisi, 17%-i fəhlə, 10%-i nəqliyyat işçisidir. Qızların 53,7%-nin anası evdar qadın, 18%-i kənd təsərrüfatı işçisidir. Həmin qızlarla evlənen kişilərin 21%-i kənd təsərrüfatı, 14%-i ticarət, 10%-i nəqliyyat sektorunda çalışır, 13%-i fəhlə, 7%-i isə işsizdir. Lakin erkən evliliklərə gedən qızların 37%-i oğlan evinin iqtisadi durumunun onun ailəsinin iqtisadi durumundan yaxşı olduğunu, 49%-i orta olduğunu, 14%-i isə pis olduğunu bildirmişdir. Göründüyü kimi, erkən evliliklərdə əsas motivasiya varlı oğlana ərə getmək və xoşbəxt olmaq deyil, ümumiyyətlə, valideynlərə yük olmaqdan qurtarmaq və ya ailədaxili dözülməz durumdan baş götürüb qaçmaqdır.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru